

«Pak Pram» Forfatteren Pramoedya Ananta Toer (1925–2006) var enormt viktig for den gryende nasjonalfølelsen i Indonesia. Han ble fengslet flere ganger på grunn av sine ytringer, over en periode på 14 år, og satt nesten like lenge i hus-arrest. Foto: SUZANNE PLUNKETT, AP/NTB SCANPIX

Dobbel feiring i Indonesia.

I år er det 70 år siden Indonesia

erklærte sin uavhengighet fra Nederland. Samtidig er det 90 år siden landets største forfatter, Pramoedya Ananta Toer, ble født.

FREDRIK GIERTSEN
Litteraturviter og skribent

Øyriket. Pramoedya Ananta Toers liv (1925–2006) og kunstneriske produksjon sammenfaller med Indonesias frihetskamp og formative år. Det var de nederlandske koloniherrerne som hadde skapt Indonesia som én politisk enhet som de selv kalte Nederlandsk India, og dagens benevnelse var stort sett ukjent helt frem til 1930-tallet.

Problemene med å knytte dette som nå er verdens fjerde mest folkerike stat sammen, var åpenbare: Landet består av rundt 18 000 øyer – 6000 av dem er bebodd – hvor det snakkes over 200 større språk med flere enn 700 undergrupper.

Religionen er imidlertid – i hvert fall i teorien – en samlende kraft: Indonesia har, foran India og Pakistan, verdens største muslimske befolkning på 209 millioner.

Pramoedya Ananta Toer (kalt «Pak Pram») ble født i innlandet på Java (i dag den tettest befolkede øya i verden), men da japanerne invaderte Nederlandsk India i 1942, befant han seg i hovedstaden Jakarta. Da de alliertes seier over aksemaktene var et faktum i 1945, erklærte nasjonalistlederen Sukarno – til nederlendernes store overraskelse og skuffelse – Indonesias uavhengighet, noe som førte til en fire år lang krig for offisiell anerkjennelse.

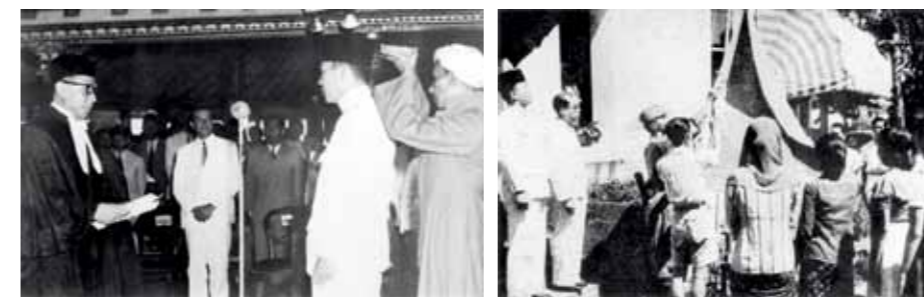
I denne perioden satt Pak Pram, som også var knyttet til nasjonalistbevegelsen, to år i fengsel. Sukarno var president i 20 år, frem til 1965. Da ble han i praksis avsatt i et CIA-støttet kupp der minst en halv million kommunist sympatisører ble drept. Landets nye president, Suharto, sørget for at forfatteren måtte tilbringe nye 14 år bak lås og slå.

«Burukvartetten». Mesteparten av denne tiden tilbrakte Pramoedya Ananta Toer på den lille øya Buru langt øst i landet. Her forfattet han sitt meste kjente verk, «Burukvartetten», men hadde ikke tilgang til hverken penn eller papir, så i første omgang ble denne historien skapt gjennom muntlige fortellinger til medfangene.

Mest kjente verk Mesteparten av handlingen i «Burukvartetten» finner sted i den javanesiske havnebyen Surabaya (over t.h.), der det i november 1945 fant sted et viktig gateslag mellom britiske og indonesiske styrker, tre måneder etter Indonesias selvstendighetserklæring.

«Kroning» av nasjonalistlederen Achmed Sukarno, nr. 2 fra høyre, ble innsatt som Indonesias første president, i en seremoni i Jakarta 17. august 1945. Samme dag ble det nye indonesiske flagget heist. Foto: AP/NTB SCANPIX

Gryende uro etter selvstendighetserklæringen Revolusjonære på Java i 1946, væpnet med bambusspyd og japanske rifler.

Ikke lenger Nederlandsk India Først 27. desember 1949 anerkjente Nederland offisielt Indonesias selvstendighet, etter at en avtale ble signert av den nederlandske dronning Juliana og den indonesiske visepresidenten, en signering som fant sted på det kongelige slott i Amsterdam. Foto: WIKICOMMONS

De overtok etterhvert hans arbeidsoppgaver i fengselet slik at han skulle få dikte i fred, og når han de siste fire årene hadde tilgang på skrivesaker, fikk han ferdigstilt romanserien om den unge heltene Raden Mas Minke. Forfatteren forble imidlertid under husarrest helt frem til 1992, og «Burukvartetten» var forbudt i hjemlandet helt til Suharto-regimets fall i 1998.

Da denne episke fortellingen tar til, befinner vi oss i slutten av nederlendernes æra. Minke er en ung mann som er så heldig å få lov til å gå på en eliteskole i Surabaya fordi han er en fjern etterkommer av en javanesiske konge. Gjennom en venn treffer han konkubinen Njai Ontosoroh og hennes datter, Annelies, født i et ikke anerkjent ekteskap med en fallert nederlandsk mann ved navn Herman Mellema.

Minke gifter seg etter kort tid med den vakre Annelies. Fordi hun tilhører den indisk-europeiske blandingsrasen, karakteriseres hun som «indo» – en status som også gjør livet utrygt for Annelies' mor, til tross for at hun er en mektig forretningskvinne.

Da Annelies' nederlandske far Herman Mellema dør, og hans sønn fra et tidligere ekteskap i Nederland dukker opp for å gjøre krav på familiens eiendeler, er ulykken ute. Samtidig får han Minke og Annelies ekteskap, som ble gjennomført i henhold til islamsk lov, erklært ugyldig. En syk Annelies settes på et skip med kurs for Nederland, der hun snart dør.

Skjuler politisk programskrift. Alt dette skjer i seriens første bind, kalt «Menneskenes jord». I andre bind, «Et barn av alle nasjoner», følger vi den unge enkemannen Raden Mas Minke og hans svigermor videre. Minke er en utdannet mann,

og det er tydelig at forfatteren selv ser på (formell) utdanning som eneste vei ut av slaveriet for det indonesiske folk. Minke foretar noen reiser ut på landsbygda på Java, der han lærer mer om sitt eget land.

På mange måter er dette en typisk *bildungsroman* med en intelligent og modig hovedperson (som til tider også kan være irriterende edel) hvis beundring for alt som er urbant, moderne og nederlandsk etter hvert må vike for en større forståelse for sine egne landsmenn.

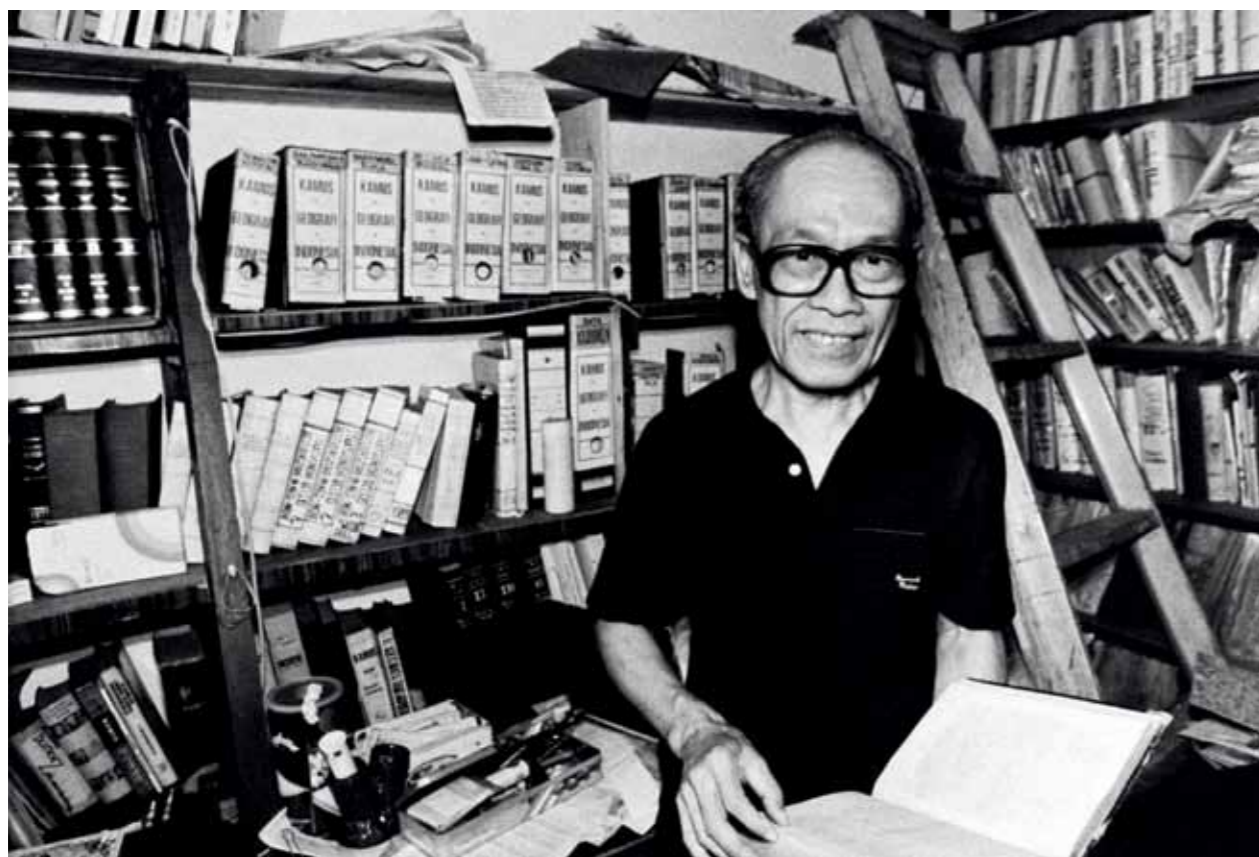
Men verket skjuler mellom linjene også et politisk programskrift, og det er forfatterens eget. Han lar Minke gradvis oppdage hvordan innfødte generelt – og kvinner, bønder og minoriteter (som den kinesiske) spesielt – lider under de systematiske urettferdighetene, for koloniherrernes lover trumfer i virkeligheten alt. Helt fra begynnelsen av er Minke en ivrig journalist som må ta et politisk valg om hvilket språk han bør skrive på. Etter å ha blitt lurt av sin nederlandske redaktør, går han over til å skrive på javanesiske og malayisk.

Til tross for at begge er skrivende mennesker, er Minkes historie likevel ikke Pramoedyas. Minke har flere likhetstrekk med Prams far, men den virkelige modellen for Minke, var den banebrytende javanesiske journalisten Tirta Adhi Soerjo (1880–1918), som også ble født i samme landsby som forfatteren selv, nemlig Blora.

Beundringen for alt som er urbant, moderne og nederlandsk må etter hvert vike for en større forståelse for sine egne landsmenn.

Stolte tradisjoner En indonesisk danser under 100-årsmarkeringen av fødselen til Indonesias grunnlegger Sukarno, 6. juni 2001. Foto: REUTERS

Forbudt i hjemlandet Pramoedya Ananta Toer fotografert i sitt indonesiske hjem i august 1986. Oversettelser av hans rike historier om kolonialisme og samvittighet i Sørøst-Asia, har fått beundrere over hele verden. Siden Suhartos fall i 1998, kunne «Pak Pram» uttale seg fritt, og bøkene hans ble tilgjengelige også i hjemlandet. Foto: CHARLIE HANLEY, AP/NTB SCANPIX

Dobbel feiring i Indonesia.

En samlende kraft. Etterhvert som handlingen skrider frem ser også nederlenderne at Minke kan bli en lederskikkelse for den fremvoksende nasjonen, for han trekker stadig til seg oppmerksomhet fra alle parter. I virkeligheten befinner han seg likevel alltid i et mellomrom mellom nasjoner og grupper: «Jeg følte meg så fullstendig javanesisk. Men når Javas uvitenhet og dumhet ble nevnt, følte jeg meg europeisk», tenker han for seg selv.

Dette gjaldt også for Pak Pram, som – til tross for at han var venstrevridd og tilknyttet den nasjonalistiske bevegelsen – ikke vek unna for å kritisere kommunistene eller de aristokratiske småkongene på Java.

Pramoedya Ananta Toers liv er så sterkt knyttet til Indonesias tilblivelse at historikeren Adrian Vikers lar sitt verk «A History of Modern Indonesia» kretse rundt hans liv og virke.

Til en viss grad er dette gjort i mangel av noen annen akse å spinne denne historien rundt, for selv om Indonesia (til tross for krisene i Øst-Timor, Aceh og Irian) for en tid syntes å ha konsolidert sin eksistens, så er nasjonsbygging alltid en krevende øvelse. Det er ikke tvil om at Pak Prams fortellinger virket samlende, til tross for at han kanskje ga

Java en litt for prominent plass i sine fortellinger, og at nettopp dette var en av hans store ambisjoner.

Et skritt tilbake. Før uavhengigheten hadde Pak Pram vært assosiert med Sukarno, nasjonalistlederen som skulle bli landets første president, men Sukarnos styre skulle gradvis bli mer autoritært frem mot kuppet og de forferdelige hendelsene i 1965. Da Pramoedya satt på Buru og diktet om Minke, var det som en konsekvens av det enda strengere regimet til etterfølgeren, Suharto. Hans regjeringstid var i virkeligheten et skritt tilbake til den føydale, javanesiske kulturen som presidenten selv hadde vokst opp i.

Pramoedyas beveggrunn for å skrive «Burukvartetten» var nettopp dette at Indonesia hadde mistet sin sanne nasjonale identitet av syne og var i drift tilbake til hvordan forholdene var i kolonitiden, og han mente da også at det var mye verre å sitte i fengsel under det nye regimet, enn under nederlenderne.

For Suharto var det kommunismen som var den store fienden, noe alle som har sett dokumentaren «The Act of Killing» vil vite.

«The Act of Killing» (2012)

Forfatter Ayu Utami

I 1979 ble han overført til husarrest i Jakarta, og på grunn av en pussig juridisk overlevning fra før uavhengigheten, som sa at det kun var bøker som allerede var i sirkulasjon som kunne sensureres, var fortellingene om Minke i salg i Indonesia gjennom mesteparten av 1980-tallet. De oppnådde umiddelbar klassikerstatus, og var dermed sikret et liv som ettertraktet vare på svartebørsen idet de ble forbudt – et av mange eksempler på at undertrykkelse gjerne har motsatt effekt av hva man har ønsket.

Voksende middelklasse. For Suharto var det kommunistene som var den store fienden, noe alle som har sett den delvis norskproduserte dokumentaren «The Act of Killing» (2012) vil vite. Suharto hadde et mer sammensatt forhold til islam, for mens selve religionen og dens forkjempere ble holdt hardt i tømmene, ble for eksempel det hovedsakelig kristne Øst-Timor utsatt for tvangsislamisering.

Suhartos politiske program, som gikk under navnet «New Order», var et genuint, om enn autokratisk forsøk på å modernisere Indonesia, men mer enn noe annet var hans drøye 30 år ved makten en studie i undertrykkelse, vold og korrupsjon. Dessverre har Indonesia etter hans endelige fall i 1998 vært preget av uheldige omstendigheter som regional finanskriser, naturkatastrofer og en rekke terrorangrep.

Det som førte til Suhartos fall, var delvis regimetretthet og indre splittelse, men det var også en direkte konsekvens av ytre fenomener som den kalde krigens slutt (USAs støtte var ikke lenger gitt) og globaliseringen, som gjorde at også Indonesia fikk en voksende, konsumorientert middelklasse.

Dette har også ført til at landet har fått en ny generasjon av forfattere, og kanskje blir noen av Pramoedyas tanker sett på som utdaterte eller irrelevante, men hans posisjon som ledestjerne for den nye generasjonen av kunstnere er likevel ubestridt. Her kan nevnes Nano Riantiarnos «Cockroach Opera» (1985), som er basert på Berthold Brechts «Tolvskillingsopera», og filmen «My Sky, My Home» (1989) av brødrene Slamet Rahardjo og Eros Djarot.

Men ingen symboliserer de nye tidene bedre en debuten til Ayu Utami, den vakre modellen som ble forfatter.

Individuell frihet. Utamis roman «Saman» fra 1998, ble høyst kontroversiell, og av alle de rette grunnene: Her fortelles det om individuell frihet, ikke minst økonomisk og seksuell, og skandalen ble ikke mindre av at det var kvinner i sentrale

Så lenge det ikke er foretatt noe virkelig oppgjør med Suhartos regime, vil Pramoedyas stemme fortsette å ringe i Indonesias samvittighet.

Najsonalsymbol Et gigantisk veggmaleri av Indonesias første president, Sukarno, på et konferansesenter i Indonesias hovedstad Jakarta, 6. juni 2001, på Sukarnos 100-årsdag. Sukarno var arkitekten bak Indonesias løsrivelse Nederland, og satt ved makten i 22 år.

Foto: MUCHTAR ZAKARIA, AP/NTB SCANPIX

Sprekker i fasaden Indonesias andre president, Suharto, avbildet på en stor plakat i Jakarta, 9. desember 1997. Suharto gjenoppbygget forholdet til vestlige land i løpet av sin 31 år lange presidenttid frem til 1998, men hans regime var likevel en studie i undertrykkelse og korrupsjon.

Foto: CHARLES DHARAPAK, AP/NTB SCANPIX

roller. Samtidig blandes det inn en god dose kritikk mot Suhartos regime, skjønt løsningen er ikke lenger Pak Prams gamle oppskrift, nasjonalismen, men heller den gryende kosmopolitismen.

Romanen har også elementer av magisk realisme eller mystisisme, selv om forfatteren selv beskriver seg som ikke-religiøs. Det boken tar for seg, er først og fremst gamle normer i oppløsning både i samfunnet og litteraturen, men dens suksess hviler i stor grad på dens feministiske budskap og de håp som deles av fattige så vel som rike kvinner i dagens Indonesia. Det er ikke vanskelig å se for seg «Saman» i bokhyllen til konkubinen Njai Ontosoroh.

Pramoedya Ananta Toer forutså selv at det nettopp skulle være den nye, unge middelklassen som skulle få indoneserne til å kaste av seg lenkene, selv om det i realiteten nok bare er sine egne lenker de er blitt kvitt. Nettopp fragmenteringen av nasjonalstaten som denne klassen representerer, er et sannsynlig fremtidsscenario for et friere og åpnere Indonesia. I så fall kunne man tenke seg at «Burukvartetten» ville synke tilbake i nostalgien ettersom flere nye stemmer kommer til, men så lenge det ikke er foretatt noe virkelig oppgjør med Suhartos regime, vil Pramoedyas stemme fortsette å ringe i nasjonens samvittighet.

Og ingen vil noensinne kunne rokke ved klassikerstatusen til historien om Raden Mas Minke.

Uro Under en demonstrasjon i Jakarta 11. desember 1998, der muslimske demonstranter samlet seg for å kreve oppmerksomhet rundt vold mot muslimer etter økende religiøs uro i landet, ble et stort monument reist under Sukarnocæraen, tildekket med et svart banner der det sto skrevet «Ødelegg kommunistarven».

Foto: AP/NTB SCANPIX